

ISSN 0350-185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXVI

*У СПОМЕН НА АКАДЕМИКА
ИРЕНУ ГРИЦКАТ*

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк,
др Милка Ивић, др Лили Лашкова, др Александар Лома,
др Софија Милорадовић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Предраг Пипер, др Слободан Ремейић, др Андреј Н. Собољев,
др Живојин Сјанојчић, др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Драго Ђујић, др Виктор Фридман*

Главни уредник:

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2010

АЛЕКСАНДАР ЛОМА
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за класичне науке

ПРАИНДОЕВРОПСКИ ГЛАГОЛ И СЛОВЕНСКА ЕТИМОЛОГИЈА

Праиндоевропска глаголска промена одликовала се смењивањем различитих основа у склопу једне парадигме; у балтословенском та варијантност је у знатној мери сведена, али је оставила своје трагове у речнику, тако што су се поједине основе осамостаљивале у засебне, формално независне и семантички раздвојене парадигме. Свест о том процесу може бити од помоћи у решавању етимолошких дилема и преиспитивању проблематичних етимологија. За илустрацију, овде се разматрају четири случаја у којима је могуће, на словенском плану, успоставити етимолошку везу између наоко несродних глаголских основа ако се узме у обзир праиндоевропска глаголска морфонологија.

Кључне речи: етимологија, глагол, апофонија, назални презенти, прасловенски, балтословенски, праиндоевропски.

При етимолошкој интерпретацији глагола у словенским и другим индоевропским језицима треба рачунати са некадашњом варијантношћу глаголских основа унутар једне парадигме и накнадним осамостаљивањем појединих варијаната у засебне парадигме, најчешће са помереном семантиком. Поред редупликације, о којој овде неће бити речи, два главна извора варијантности биле су апофонија и назализација. Апофонија или вокалска алтернација била је првобитно условљена нагласком који је имао дистинктивну вредност, али су вокалски превоји преузели ту улогу као ознаке глаголских видова. Обележавање презентске основе назалним инфиксом тако-

ђе је било повезано са апофонијом, но компликована промена типа староиндијске VII класе *yunákti* ‘преже’ / *yunjánti* ‘прежу’ (< пие. **iu-ne-g-ti* / *iu-n-g-enti*, корен **ieug-* / **ioug* / **iug-*, уп. стинд. *yugám*, лат. *jugum*, стсл. и҃҃҃) у другим језицима оставила је трага углавном у облицима попут лат. *iungo*, *iungere*, лит. *jūngiu*, *jūngti*, где се нулска база назалног инфикса проширила из презентске на глаголску основу. Прасловенски је још чувао, додуше малобројну, категорију назалних презента типа стсл. с҃҃҃сти, с҃҃҃д҃҃ж, рус. *сестѣь*, *сѣдѣу* < пие. **sē(n)d-* (уп. MEILLET 1924: 175), али је у другим случајевима уопштио назализовану презентску основу: стсл. г҃҃҃сти, г҃҃҃д҃҃ж уместо **gristi* / **grbsti*, *grędę* од пие. **ghr(e)idh-*, през. **ghrin(e)dh-* (уп. M. Kümmel, LIV 203).

1. псл. **mesti*, **męsti*

За балтословенски се реконструишу две различите глаголске основе, **met-* у лит. *mèsti*, *metù* ‘бацити’, лет. *mest*, *metu* id., псл. **mesti*, *metę* ‘id., чистити, мѣсциу’, са о-превојем у лит. *matóti* ‘мотати’, псл. **motati*, и **ment-* у лит. *męsti*, *menčiù* ‘мешати’, псл. **męsti*, **męto* (*sę*) ‘id., смѣшаиу’, у превоју према **mętiti* > *муѣиѣиу*. Није јасно да ли их на дубљој, праиндоевропској равни треба посматрати као варијанте истога глаголског корена са назалним инфиксом и без њега (томе као да је склон Трубачов у ЭССЯ 19: 13) или као етимолошки различите речи, тако најскорије у LIV 442 s.v. *met*¹ ‘abmessen’, где Мартин Кимел сврстава лит. *metù*, стсл. мѣт҃҃ж, додуше са знаком питања, претпостављајући везу са лит. *mātas* ‘мера’ и развоја значења ‘одмерити’ > ‘нациљати’ > ‘бацити’,¹ при чему би за реконструкцију изван балтословенског домена једини основ пружало гр. μέτρον ‘мера’, и 438 s.v. **menth*₂- ‘quirren, umrühren’, где Томас Цендер ставља *menčiù*, мѣт҃҃ж, мѣшт҃҃ж заједно са вед. *mánthati* ‘меша; трењем изводи ватру’, тох. В *mintanaṃ* ‘размућује (глину водом)’ итд.

При формалном изједначењу **mesti*, *metę* и **męsti*, *metę* у срп-

¹ Тако већ Рокорны 703 д., друкчије Трубачов у ЭССЯ 18: 107, где везу **mesti*, **metati* са породицом лит. *mātas*, *išmèsti* ‘измерити’ семантички поткрепљује упућивањем на *домѣи*, добачај каменом, домашај стрелом као најранији начин мерења растојања (уп. SCHRADER/NEHRING 2: 41 д.).

ском (акцентолошка дистинкција између *mēsīti* и *-mēsīti* није доследно спроведена!), глаголски елемент у синтагмама *sn(ij)ež*, *meħava*, *v(j)eīšar*, *бура meīe*,² изведеницама *smeti*, *mēħava*, сложеници *v(j)eīšròmeti* т., *v(j)eīšròmetiina* наизглед једнозначно се вежује за основу без назала у основном значењу ‘бацати, чистити’, уп. у другим словенским језицима у сличним значењима и употребама слн. *sneg mete*, слч. *(sneh) metie*, чеш. *snih se mete*, рус. *ветер метёт пьль*, impers. *метёт* ‘веје (о снегу)’ (уп. ЭССЯ 18: 105 д.), при чему западно- и источнословенски облици искључују *-ę- у основи. Стога ништа природније не звучи од Скокове констатације (Скок 3: 589a s.v. *vijati*²): „(složénica) *vjetròmet* ‘Windstorm’ od sintagme *vjetar mete* > arb. *vetromét*“.³ Но и у овом случају показује се да је сваку сложеницу најбоље посматрати засебно, а не под великим „гнездима“ каква су Скокова *вијати* и *месџи*, и да ваља, за сваку, тражити паралеле на ширем — општесловенском, каткад и индоевропском — плану. Српска сложеница има своју једину мени познату паралелу у рус. дијал. речи *ветромьять* f. ‘пукотина у брвну’ забележеној 1885–1898. у околини Пудожа у Олоњецкој области на сз. Русије (Карелија) (СРНГ 4: 204).⁴ Значења наизглед нису блиска, али речи *v(j)eīšròmeti* и *v(j)eīšròmetiina* могу још значити и ‘јак ветар, удар ветра’ (у том значењу и *веīšròmetiica*), ‘промаја’ (примери: Валя шталу чешће ветрити, само не краву на ветромету остављати,⁵ Стани само на ветрометину Срем.⁶ Придев *v(j)eīšròmetiian*, *-iina*, *-iino* ‘јаче изложен ветру’ примењује се и на зграде; *веīšròmetiine брвнаре* из примера у РСА (Чедомир Миндеровић) неће бити брвнаре изграђене на ветрометини, него оне кроз чије зидове од лоше састављених и пукотина пуних брвана дува промаја, што ће бити и

² РСА 12: 426b–427a s.v. *mēsiti*, *mēīēm* ‘многа, јако падати, вејати (о снегу); снажно дувати, витлати, завијати (о ветру, бури, меħави)’; већ Вук 1818 s.v. *mēsiti*: *meīe snijež*, *meħava*, 1852. са преводом: ‘stark wehen, nives plurimae cadunt’.

³ Уп. пример у РСА 2: 559 из Марцела Кушара, *Narodno blago*, Split/Ljubljana 1934: Вјетромет је мјесто гдје вјетар мете, најјаче дува.

⁴ За изоглосе таквог усмерења уп. најскорије Лома 2010.

⁵ Нега краве, Нови Сад 1853, 44 (ЛМС 149, 48).

⁶ Само *веīšròmetiina* у Јадру и у значењу ‘смет, снежни нанос’.

пун смисао руске речи: „рупа у зиду брвнаре кроз коју дува ветар, промаја“. Разлика у роду између *в(ј)ей̆р̆омей̆* m. и *ветромѣтъ* f. не противи се претпоставци о заједничком пореклу, јер је с обзиром на *в(ј)ей̆р̆омей̆ина* f. сасвим могуће да је и српска реч изворно била *i*-основа женског рода. Оно што ствара проблем јесте *я* у другом члану руске сложенице, које указује на псл. **męsti, męto*, а не **mesti, meto* у још псл. изразу **vętrъ metetъ*. На источнословенском терену реч ‘мећава’: рус. *метель*, укр. *метіль*, која се, као и с.-х. *мећава*, изводи од **mesti, meto*⁷, долази, сама и у изведеницама, и са коренским *-я-*: рус. дијал. *мятель* Перм, Калининград, Москва, *мятелица* Перм, *мятелуга*, блр. *мяцелица* (СРНГ 19: 90; ЭССЯ 18: 115 д., 118 д.). Стога је Бернекер претпоставио поред **metelъ* (БЕРНЕКЕР 2: 41) и варијанту **mętelъ*, што ФАСМЕР 2: 610 и Трубачов у ЭССЯ 1.с. одбацују као неосновано. Но Фасмерова аргументација, да писање *e* или *я* у ненаглашеном слогу може, у руском, одражавати један исти првобитни самогласник, не стоји за *ветромѣтъ*, где је *я* у наглашеном положају. Из истог, олоњецког краја СРНГ 19: 93 бележи, уз знак питања, глагол (4) *мятъ* ‘местити’ са примером: бородою буду печку мятъ, где као да је дошло до укрштања са *мятъ*, *мну* ‘гњечити, газити’, премда се тај глагол не употребљава ни за метење, чишћење ни за дување ветра и вејање снега. Можда се ради о локалној и сразмерно позној појави на источнословенском терену,⁸ али се до даљег мора допустити и да тамошњи облици са *-я-* представљају траг назалног презента **męto* од **mesti* ‘бацати, местити, дувати, вејати’, што би даље подржало претпоставку о прасродству између **mesti*, **motati* и **męsti*, **mętiti* или бар о раној, још прасловенској контаминацији двају глаголских коренова.⁹

⁷ Псл. **metelъ* f. пре него **metělъ*; док је тај облик одражен само у руском и украјинском, деминутив на *-ica* познат је и белоруском, чешком, пољском, бугарском и словеначком (Трубачов у ЭССЯ 18: 118 д.).

⁸ За колебање *я* / *e* на руском северозападу уп. у XIV в. *метель* ‘огртач’ уместо *матель* (Зализняк 2004: 74; од лат. *mantellum*, уп. ФАСМЕР 3: 31 д.). Појава је, међутим, распрострањенија, уп. укр. *м’ятли́ця* бот. = *мітли́ця*, *Agrostis alba*, по ЕСУМ 3: 549 резултат ране фонетске промене основе *met-* ‘местити’ у **mę-*, укрштањем са ‘мутити’, блр. *мятл́а*, *мятаць* поред *метла*, *мітаць* ‘месці’ ЭСБМ 7: 151, *мятлі́ца* *Agrostis vulgaris* 152. поред *метлі́ца* id.

⁹ Ако се са Трубачовим (и још Бернекером) за **met-* / **mot-* прихвати изворно значење ‘кружитися (о снеге при метели)’ (ЭССЯ 18: 107 д.), тј. ‘ковитлати

2. псл. **(u-)vędnŋti*

Праие. реч за воду, изворно хетероклитум **uódr, uéd-ŋ-s > ud-éns* (NIL 706 и д.; М. Furlan у BEZLAJ 4: 335) сматра се девербативом глагола **ued-* са назалним презентом 1. sg. *u-né-d-ti*, 3. pl. **u-n-d-énti* који се чува само у староиндијском *unátti* ‘извице, ква-си’, 3. pl. *undánti*, али се узима да је оставио трага у неким именским облицима као лат. *unda* ‘талас’, стпр. *unds m.*, *wundan n.* ‘вода’, лит. *vanduõ*, дијал. *unduõ id.* (MAYRHOFFER 1: 279; М. Kümmel у LIV 658 д.; М. Furlan l.c.). У словенском досад нису препознати назализовани облици овог корена, премда њихово присуство у балтском чини такву могућност изгледном.¹⁰ Можда се одраз пие. **ue-n-d-* ‘вода’ сме допустити у псл. **vęd-* ‘венути, сахнути’ (с.-х. *vĕnũiti*, буг. *вяна*, слн. *vĕniti*, слч. *vādnūt’*, чеш. *vadnouti*, глуж. *wjadnuć*, пољ. *więdnąć*, рус. *вянуть*, укр. *в’янути*, блр. *вянуць*). Претпоставка би била да је прост облик **vędnŋti* секундаран у односу на (раније потврђен!) префигирани **u-vęd-ŋti / -(j)ati*, уп. стсл. **оуѡддати, оуѡждати**, рус. *увядать*, где се префикс *u-*, балт. *au-* своди на пие. **au- / aue-* са значењем удаљавања, одстрањивања (нпр. стсл. **оу-ходити** ‘одлазити’); **u-vęd-* значило би ‘(из)губити воду из себе, осушити се’, а трајни вид **vędnŋti* би био апстрахован одатле након што је изворно значење префикса **u-* избледело и он се почео осећати као пуки знак перфективности (уп. парове као **ukrasti : *krasti*).¹¹ Овамо би онда могло спадаати и рус. *удить* ‘зреть (о зерне), наливатся’, *удное зерно* ‘зрело зрно’, било као назализовано **u-n-d-* > **od-* или као секундарно **oud-* посведоче-

се’, пада у очи семантичка блискост са неким употребама **met- / *mŋt-*, нпр. рус. Снежные хлопья мнутся по воздуху (Даль s.v. *мясти*), с.-х. *mĕstiu se* ‘летети, пролетати тамо-овамо, вијати се, ковитлати се, комешати се’: мету се ждралови (Вук 1852), вране се мету у висинама (РСА 12: 426а s.v. *mĕstiu / mĕstiu, mĕtĕm*).

¹⁰ Од именица, ту спадају **voda*, **vydra* и **vędro*; за претпоставку глаголске основе **ob-vęd-*, засновану искључиво на топономастичким фактима, в. моју одредницу *Обеда* у ЕРСЈ ОС 61 д.

¹¹ У јужнословенским језицима, где је псл. **ę > e*, томе је могло допринети укрштање са *ve(x)nyiti < *vetxŋti*, деноминалом од **vetxъ* ‘стар’, в. А. Лома, ЕРСЈ ОС 16 д. Друкчије MIKLOSICH 380: **uend-s-*, у BEZLAJ 4: 290 *vĕhniti* помишља се и на везу са *vĕhati* ‘њихати се’, даље са **vĕti* ‘вејати, дувати’; Скок 3: 576 објашњава „h od unakrštanja sa sahnuti“.

но у индоиранском (стинд. *ódman-* ‘навирање, влага’, ав. *aoda-* ‘извор’, уп. МАУРНОФЕР 1: 279).¹² Традиционално се **vędnęti* везује са **(v)ęd-iti* ‘димити, димљењем сушити’ и даље са **svęditi* > **smęditi* ‘смудити’, ствнем. *swintan*, нвнем. *schwinden* ‘нестајати’.¹³ Анлаутне варијанте указују да је ту дошло до укрштања разних основа, а њихов потенцијални списак не исцрпљује се са пие. речју за воду. С обзиром на овде допуштену примарност префигураног **uvędnęti* у односу на симплекс **vędnęti* и на факултативност *v-* у **vęditi*, не може се искључити ни првобитан лик корена **ęd-* / **ęd-* без **v-*, које би се онда било развило пред *ę-* регуларно као протеза, а пред *ę-* декомпозицијом у **u-v-ędnęti* > **u-vędnęti*. Та могућност уводи у игру корен **H₂ęd-* ‘(у)сахнути, (са)сушити се’, који се реконструирше на основу гр. ἄζεται ‘суши се, сахне’¹⁴ (*ę-*презент са *d₁* > *ζ*) и хет. *hād-* ‘осушити се’ (М. Kümmel у LIV 255). У словенском би била одражена његова варијанта са назалним инфиксом *H₂ę-n-d-* > *ęd-*, а **ęd-* би се изводило из нулске или (аналогне) *e-*базе.

3. псл. **vęz(a)ti*

На сличан начин може се објаснити и почетно *v-* у **vęzati*, *vęžę* и **vęsti*, *vęžę*¹⁵ под претпоставком сродства са **ęza*, **ęže* и даље са **ęziti*, **ęžękъ* < пие. **H₂ęngh-* или **H₂ęmgh-*,¹⁶ будући да цсл. има

¹² Рус. глагол иначе се пореди са пие. **oudh-* у називу за ‘виме’ (гр. οὐθαρ, стинд. *ūdhar-*, lat. *über* итд.), лит. *ūdrioti* ‘носити младунче, бити супрасан’; на везу са **vędnęti* (и рус. *уд*, где међутим нема трага назалу!) помишљао је већ Преображенский 41; уп. Фасмер 4: 149.

¹³ Тако, између осталих, Скок 3: 576; Фасмер 1: 375; Schuster-Šewc (4: 1605 д.; ЭСБМ 2: 301; ЕСУМ 1: 443; Borys 699 (указује на стпољ. *uświędnęć*), М. Kümmel у LIV 658 (**ęd-* и **svęd-* у стсл. *ждити*, *при-свѣднѣти* поред **vęd-* у (*оу-*)*вѣднѣти*); М. Furlan у Bezlaj 4: 298 д. (претпоставља назализовану варијанту корена који је у слн. *vaditi* ‘пржити’, блр. *vad* ‘припека’, лит. *-vadęti* ‘хлупети, испаравати (и сл.)’, **vedrъ* ‘ведар’, тако Маснек 666, ЕСУМ 1: 437).

¹⁴ Нпр. о посеченом дрвету, II. IV 487.

¹⁵ У том значењу само јужнословенска реч (с.-х. *vęstii*, *vęzēm*, мак. *везе*, буг. *вѣза*; слн. *vęsti*, *vęzem* изводи се из српскохрватског); стчеш. *viezti*, *vazu* ‘плести’ показује ширу семантику, као и и стсл. *оуѣсти*, за које в. ниже.

¹⁶ Тако, између осталих, Скок 3: 583–584; Šuster-Šewc 1607, ЕСУМ 1: 442–443; М. Spoj у Bezlaj 4: 308; Borys 688; LIV 264 д. (али в. ниже); **v-* се при том

оувасти, оувазж ‘овенчати’ и оувазжти ‘заплести се’, тј. и ту је могло доћи до декомпозиције **u-v-ęz-* > **u-vęz-*, премда није било облика на **vęz-* да је подржи. Но не можемо бити сигурни да је исти корен у ‘везати, узица’ и ‘узак, стешњавати, гушити’. Фасмер 1: 374, 4: 152 то изричито одбацује,¹⁷ а Мартин Кимел у LIV 265 допушта да се ради о два корена: **H₂₃emǵh-* ‘везивати’ у словенском **vęz-ti, -ati, -nǫti* и у хетитском назалном презенту *hamanki* ‘везује’ и **H₂enǵh-* ‘стешњавати’ у псл. **ęziti*, гр. ἄγχω ‘гушим, давим’, лат. *ango, angere* итд. Како пак није извесно да хетитски глагол спада овамо,¹⁸ ваљало би узети у обзир и могућност да се псл. **vęz-* / **ęz-* ‘везивати’ сведе на назализовани корен **ueg-* ‘ткати, везивати’ који се реконструише на основу стир. *-fighter, fáig* ‘ткати’ (LIV 662), под условом да је ту гутурал био палаталан; против тога би говорила стинд. реч *vāgarā-* f. ‘уже; омча, замка’, али је њена припадност овамо под знаком питања (MAYRHOFER 2: 538 д.). У том случају, **vęz-* би се изводило из нормалне базе **ue-n-ǵ-* а **ęz-* из нулске базе **u-n-ǵ-*.

4. јсл. *вадиџи*, с.-х. *видаџи*

Глагол (*из-*)*видаџи*, (*из-*)*видџам* (*се*) са својим изведеницама *видаџе*, *видџар*, *видџарица* је само српско-хрватски штокавски. Посведочен је тек од Вука, али спада у традиционалну лексику усменог епског песништва, у формулама као *ране извидаџи*, *ране од видања* и сл.¹⁹ Нема ни општеприхваћене етимологије. Скок с правом одбацује Миклошичево — формално неуубедљиво — поређење са рум. *a vindecá* ‘штитити, спасавати, лечити’ од лат. *vindicare* ‘осветити’ а врло вероватним сматра Мажуранићево мишљење, по којем би

тумачи утицајем протезе у *o*-бази **ęz-* или несродних глагола са сродним значењем **verz-ti*, **vi-ti*.

¹⁷ Уздржано и ЭСБМ 2: 299: порекло **vęz-* није сасвим јасно.

¹⁸ Помишља се и на анализу **H₃e-monk-*, са провербом од корена **menk-* ‘притискати, гњечити’, изм. осталог у псл. **męčiti* (С. Melchert по LIV l.c., уп. и ibid. 438).

¹⁹ Претрага на сајту <http://guslarskepesme.com/>, где је А. Фајгељ сабрао текстове из већине релевантних збирки с.-х. епских песама, дала је шест примера за *ране / рану извидаџи*, седам за *ране од / за видања*.

vidaīī било у вези са псл. **vid-* / **věd-* ‘видети, знати’ и првобитно значило ‘liječiti viđenjem, pogledom, magijom’ (Скок 3: 586, уп. Миклосич 391, Маџуранić 1570, 1572). Не оспоравајући могућност, па чак и извесну примамљивост таквог тумачења, треба ипак указати на известан паралелизам у употребама *vidaīī* (*ране*) и *вадиїи* ‘*eximere*’. У РСА налазимо примере као (*из-*)*вадиїи ваїру* / *огањ*, *убој*, *чини*: Баш осећам ... да ми вади ватру [тј. снижава повишену телесну температуру] Л. Лазаревић, Већином кажу: извадити огањ из ране, кад се човек опече Лика и Крбава,²⁰ Када се убије, па не прокрвави, онда је најбоље извадити убој БиХ, Ако му неки посао не пође за руком, он одмах мисли да је „опчињен“ ... и онда одмах ајде стрина-Пели да му „вади чине“ Фрушка гора. Може се допустити да је и код *vidaīī* у основи идеја *вађења*, одстрањивања болести, њеног узрока или симптома из тела, но поставља се питање да ли је формално могуће свести оба глагола на исти корен.

Сам глагол *вадиїи*, *-īm*, *извадиїи* рф. раније је забележен — већ стрп. **извадити** ‘издвојити (део новца из своте), избавити (некога из тамнице)’ — и шире распрострањен — мак. *вади*, буг. *вадя* — мада такође ограничен на словенски југ. Додуше, неки му налазе балтску паралелу у лит. (*at-*)*vaduoti*, лет. *vaduot* ‘откупити, ослободити (из тамнице и сл.)’, *vādas* м. ‘залога, јамац’, које се различито тумачи, у вези са лат. *vas*, *vadis* ‘јамац’, гот. *wadi* ‘залога’, нем. *Wette*, или од лит. *vėsti* ‘водити’ = псл. **vesti*, *vedq*, **voditi*. Независно од те балтске паралеле, Андре Вајан изводи *вадиїи*, где је *-a-* < **ā* или **ō*, од *вадиїи* превојем дужења — што је нужна претпоставка и за поређење са наведеним балтским, латинским и германским речима, јер је у свима њима коренски вокал кратак (А. Vaillant, RES 22: 28; Vaillant 1974: 176). Вајаново извођење данас је углавном прихваћено (Скок 1: 558; ЭССЯ 23: 204) и може се додатно поткрепити неким фразеолошким паралелама. За нас су најзанимљивије оне које спадају у семантичко поље „лечења, *видања*“. Тако према горенаведеним обртима (*из-*)*вадиїи убој*, *ваїру* / *огањ* имамо срп. дијал. *извадиїи* ‘отклањати болест, лечити’, у примеру с почетка XX в. из Зајечара: Кад је које бравче болесно изводи му се на тај начин што се кожа на грудима расече, увуче се унутра корен од кукурека, ра-

²⁰ Паралелно постоји *вадиїи искре*, *иламен*, *ваїру* (RJA 19: 496).

на загноји и истече (РСА 7: 369b). Необична рекција: *изводиџи* некоме (бравчету) у датом контексту вероватно подразумева директни објекат *гној* и семантику одстрањивања лучењем, *вађења*. Ова употреба псл. **jъzvoditi* могла би бити веома стара, с обзиром на рус. дијал. (Владимир) *изводчица* ‘исцелитељица’, са једином потврдом у басми: Заря, зарница, ты наша мать-царица, ты рабам божьим поводчица, мяса изводчица, из ранки тобой кровь истекает (СРНГ 12: 109). И овде је реч о дренажи (загнојене) ране. Усамљеност двеју дијалекатских потврда, српске и руске,²¹ ипак налаже опрез при извођењу далекосежних закључака. Паралелизам између *вадиџи* и *водиџи* постоји и у архаичним употребама везаним за обредно паљење „живе ватре“ трењем двају дрваца, уп., с једне стране: За живу ватру највише се каже, да се *вади* или *извија* (Тројановић 1930: 55; РСА 7: 339 Дучаловићи), Дрвени се огањ вади овако: таре се дрво о дрво, док се запали БиХ (РСА 2: 348a), а с друге *изводиџи* *ваџу* (*џалидрвцима*) Шумадија и Крагујевачка Јасеница (РСА 7: 358a).

Ако се *вадиџи* без већих формалних и семантичких проблема може сврстати у породицу псл. **vesti, vedq, *voditi*, код *видатиџи* је то са формалне стране теже. Морало би се поћи од псл. редуковане базе **vъd-* и претпоставити превој дужења одатле **vid-*, или од нулске базе пие. **ud-* са превојем дужења *ūd-* > псл. **v-ud-*. Невоља је што ни **vъd-* на прасловенском, ни **ud-* на праиндоевропском плану није посведочено. Ако се пак остави по страни веза са **vesti, *voditi* и пар *вадиџи* : *видатиџи* посматра сам за себе, његова пројекција на праиндоевропску раван била би **uād(h)- / *ūd(h)* заснована, у складу са ларингалном теоријом, на морфонолошки регуларној алтернацији *e-* и нулске базе **ueH₂d(h)- / *uH₂d(h)-*. Један такав корен, **ueH₂dh- / *uH₂dh-*, реконструише се на основу лат. *vādō, -ēre* ‘ићи, ходати’, *vādum* ‘брод, газ на реци’, *vādāre* ‘газити воду, бродити’, стисл. *vađa* ‘id.’, нем. *waten* (LIV 664). Семантички јаз наизглед је преширок, али се да премостити претпоставком да се значење ‘газити (воду)’ своди на **‘ићи вадећи* (ноге из воде)’. Наравно, то би значило велику старину наших двају глагола сразмерно позно посведочених и усамљених на словенском плану.

²¹ Глагол *изводити* иначе нема у руском то, него сасвим друкчије значење: ‘трошити, мучити, изнуравати, уништавати, истребљивати’.

Литература

- БВ — Босанска вила, Сарајево.
- Вук — Стефановић-Караџић, В. *Српски рјечник истиумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч, 1818, 2. издање иб. 1852.
- Даль — Даль, В. *Толковый словарь живого великорусского языка*, Второе издание 1880–1882, електронски текст доступан на <http://vidahl.agava.ru/>.
- ЕРСЈ — *Етимолошки речник српског језика*, Београд, 2003–.
- ЕРСЈ ОС — Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ. *Озледна свеска*. Београд, 1998.
- ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови*, Київ 1982–.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков*, Москва 1974–.
- ЭСБМ — *Этымалагічны слоўник беларускай мовы*, Минск 1978–.
- Зализняк 2004 — Зализняк, А. А. *Древненовгородский диалект*, Москва.
- ЛМС — *Лейойис Майице српске*, Нови Сад.
- Лома 2010 — Лома, А. Етимологија и дијалектологија у дијахроној перспективи, у: Грковић-Мејџор, Ј. / Радовановић, М. (ур.). *Теорија савремене дијахронијске лингвистике и проучавања српског језика*, Београд (у штамп).
- ПРЕОБРАЖЕНСКИЙ — Преображенский, А. *Этимологический словарь русского языка*, выпуск последний. Труды Института русского языка, том I, Москва/Ленинград 1949.
- РСА — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, Београд 1959–.
- СРНГ — *Словарь русских народных говоров*, Москва / Санкт-Петербург (раније: Ленинград), 1965–.
- Тројановић 1930 — Тројановић, С. *Вайра у обичајима и живојоу српског народа*, књ. I (Српски етнографски зборник СКА XLV, Друго одељење — Живот и обичаји народни, књ. 19), Београд.
- ФАСМЕР — Фасмер, М. *Этимологический словарь русского языка*, перевод и дополнения О. Н. Трубачева, I–IV, Москва 1986–1987.

*

- BEZLAJ — Bezljaj, Fr. *Etimološki slovar slovenskega jezika I–IV*, Ljubljana, 1977–2005.
- BERNEKER — Berneker, E. *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, A–моръ, Heidelberg, 1908–1913.
- BORYŚ — Boryś, W. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- ESJS — *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, Praha, 1989–.
- LIV — *Lexikon der indogermanischen Verben*, unter Leitung von H. Rix, Wiesbaden 2001.
- МАЧЕК 1968 — Machek, V. *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.
- МАYRHOFER — Mayrhofer, M. *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen I–II*, Heidelberg 1986–1996.
- МАŽURANIĆ — Mažuranić, V. *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, Zagreb 1908–1922, репринт 1975.
- MEILLET 1925 — Meillet, A. *Le slave commun*, Paris.
- MIKLOSICH — Miklosich, F. *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886.
- NIL — Wodtko, D. S. / Irslinger, B. / Schneider, C. *Nomina im indogermanischen Lexikon*, Heidelberg 2008.
- POKORNY — Pokorny, J. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern / München, 1959.
- RES — *Revue des études slaves*, Paris.
- RJA — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU I–XXIII*, Zagreb 1880–1976.
- SCHRADER/NEHRING — *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, von O. Schrader, herausgegeben von A. Nehring, Berlin / Leipzig, 1917–1929.
- SCHUSTER-ŠEWIC — Schuster-Šewic, H. *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache I–IV*, Bautzen 1978–1989.
- SKOK — Skok, P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb, 1971–1974.

VAILLANT 1974: Vaillant, A. *Grammaire comparée des langues slaves*, t. IV
La formation des noms, Paris.

Summary

Aleksandar Loma

PROTO-INDO-EUROPEAN VERB AND SLAVIC ETYMOLOGY

In Balto-Slavic, the large scope of stem variation within the verbal system inherited from Proto-Indo-European was reduced, on the paradigmatic level, to few apophonic verbs, reduplicated and nasal presents, but the former variety left traces in the lexicon, as alternate stems of an original paradigm gave rise to new paradigms, formally independent and semantically distinguished from each other. Bearing in mind this process may be helpful in solving etymological dilemmas and reconsidering problematic etymologies. This possibility is illustrated here by four instances of an etymological connection reestablishable, in Slavic, between apparently unrelated verbal stems if taking into account the Proto-Indo-European verb morphonology.

1) CSI **mesti*, *metq* 'to sweep' and **mešti*, *mešto* < **mesti*, *mešto* (nasal-infixed present), cf. S-Cr *v(j)etròmetina* 'windy spot', *vetar mete* 'the wind sweeps', Russ (*veter*) *metët* 'it snows' as compared to Russ dial. *vetromjat* 'hole in (the wall of) a log (cabin)'

2) **u-vednōti* 'to wither', originally **'to dehydrate' ~ Russ. udit* 'to ripen, i.e. to swell with sap (of grain)' < Common Slavic **qđiti* or **uditi* < PIE **uend-* / **und-* (or **oud-*), based on a nasal-infixed present as reflected in OInd *unātti* 'springs, wets, bathes', 3.pl. *undānti*, cf. OPruss. *unds*, Lith. *vanduō* 'water', Latin *unda* 'wave', ultimately to Sl *voda*, Heth. *wātar*, *wetas*, Gr *hýdōr*, OInd *udán*, *udnás*, etc. 'water', perhaps also OInd *ódman-* 'flood, flooding', Av *aoda-* 'spring, well'. Alternatively **u-v-ēd-* < **ēd-* beside **qđ-* in **qđiti* 'to smoke (meat)' < **H₂e-n-d-* as nasal-infixed variant of **H₂ed-* in Gr *ázesthai* 'to dry, wither', Heth. *hādu*.

3) **vęzati* 'to tie, bind', **vęzti* 'to embroider', **qza* 'string', **qže* 'rope' < **ue-n-gh-* / **u-n-gh-*, to the samprasarana root **ueg(h)-* / *ug(h)* 'to weave' in OIr *fighter*, *fáig*.

4) S-Cr. *vidati* 'to heal', originally **'to take the disease, wound, etc. out of the body' ~ vāditi* (also Mac, Bulg) 'to take out, away (also of contusion,

fever, spell) < CSI **v-yd-* / **vad-* < PIE **uH₂d-* / **ueH₂d-* in Lat *vādō*, *-ēre* 'to go', *vādāre* 'to wade', Osl *vaða* id., etc., originally 'to go taking oneself's feet out of the water'.